

Konspekt do przeprowadzenia zajęć lekcyjnych z przedmiotu Automatyka i robotyka dla klasy IV TS

Informacje Podstawowe

Temat : Podstawowe wiadomości o regulatorach, podział regulatorów.

Czas trwania lekcji: 45 min.

Data lekcji: 15 wrzesień 2008r.

Miejsce lekcji: ZS nr 3 w Wałczu, sala nr 211

Prowadzacy: mgr inż. Łukasz Podkowa

Cele lekcji:

1. Ogólne – wyjaśnienie uczniom pojęcia „regulator”, „układ sterowania” oraz dokonanie klasyfikacji regulatorów wg najistotniejszych/najważniejszych kryteriów podziału.
2. Operacyjne (szczegółowe):
  - ✓ uczeń potrafi podać definicję regulatora, a także wymienić i omówić dwie charakterystyczne jego cechy,
  - ✓ uczeń potrafi podać definicję dla układu sterowania oraz wskazać typowe zastosowanie układu sterowania (np. regulacja jednej zmiennej wyjściowej z obiektu),
  - ✓ uczeń potrafi zdefiniować pojęcie uchybu regulacji, omówić sposób jego wyznaczania (podać wzór),
  - ✓ uczeń potrafi wymienić i opisać sygnały przekazywane w układzie sterowania,
  - ✓ uczeń potrafi samodzielnie dokonać klasyfikacji regulatorów wg określonych kryteriów (5 podstawowych kryteriów podziału),
  - ✓ uczeń potrafi wymienić regulatory z ciągłym sygnałem wyjściowym,
  - ✓ uczeń potrafi wskazać potrzebę i rodzaje zastosowań dla omawianych typów regulatorów.

Metody nauczania:

1. Metody nauczania teoretycznego:

- ✓ pogadanka,
- ✓ dyskusja,
- ✓ opis,
- ✓ opowiadanie,
- ✓ wyjaśnienie;

2. Metody aktywizujące:

- ✓ burza mózgów.

Formy pracy:

praca w grupach (czteroosobowych), praca w klasie, praca z książką.

Środki dydaktyczne:

1. Środki techniczne, które pokazują rzeczywistość w sposób pośredni:

1.1. wzrokowe:

- rysunki;

2. Środki symboliczne: słowo żywe i drukowane (w tym podręcznik szkolny), rysunki techniczne, schematy (przekroje) obrazujące budowę urządzeń.

Przebieg lekcji

1. Część organizacyjna:

- ✓ uczniowie zajmują miejsca w klasie,
- ✓ rozpoczęcie zajęć,
- ✓ sprawdzenie obecności,
- ✓ podanie tematu lekcji,
- ✓ wprowadzenie do tematu zajęć

2. Podanie tematu bieżących zajęć i uświadomienie celów lekcji:

- ✓ przypomnienie wiadomości z poprzednich zajęć lekcyjnych – z zakresu automatyki i automatyzacji, a także sterowania i regulacji,
- ✓ zdefiniowanie pojęcia „regulator”,
- ✓ podanie i omówienie cech charakterystycznych regulatorów,
- ✓ podanie definicji układu sterowania,
- ✓ przedstawienie i omówienie typowego układu sterowania (jednej zmiennej wyjściowej),
- ✓ zdefiniowanie uchybu regulacji,
- ✓ klasyfikacja i omówienie sygnałów przekazywanych w układzie sterowania,
- ✓ dokonanie podziału regulatorów ze względu na powszechnie stosowane w literaturze przedmiotu kryteria,
- ✓ przedstawienie typów regulatorów z ciągłym sygnałem wyjściowym.

3. Przyswajanie nowego materiału:

- a) przypomnienie i utrwalenie wiadomości z zakresu automatyki, automatyzacji oraz sterowania i regulacji – 5 min,
- b) wprowadzenie i wyjaśnienie zagadnienia: „regulator, układ sterowania” – 5 min,
- c) przedstawienie typowego układu sterowania – 5 min,
- d) zdefiniowanie pojęcia „uchyb regulacji” – 5 min,
- e) dokonanie klasyfikacji sygnałów przekazywanych w układzie sterowania – 10 min,
- f) dokonanie podziału regulatorów wg przyjętych kryteriów – 12 min,
- g) pogadanka na temat roli oraz sposobów zastosowania regulatorów – 3 min,

4. Zakończenie zajęć

- ✓ podsumowanie przekazanych informacji,
- ✓ odesłanie do literatury przedmiotu, Internetu, itp.,
- ✓ ocena aktywności uczniów na podstawie dokonań na zajęciach lekcyjnych.

Przedmiot: Automatyka i robotyka

ZS nr 3 w Wałczu

Lekcja nr 2

Dział tematyczny: Regulatory.

Temat: Podstawowe wiadomości o regulatorach, podział regulatorów.

Opracował:
mgr inż. Łukasz Podkowa

WAŁCZ 2008

Regulator (nazywany zamiennie **układem sterującym**) - jest odpowiedzialny za wytworzenie wejściowych sygnałów sterujących do obiektu. Do prawidłowego działania regulatora jest niezbędne dostarczanie mu informacji o wartości zadanej. Wskazane jest też, aby regulator miał informację o stanie obiektu oraz o rzeczywistej wartości wielkości regulowanej.

Regulator i obiekt tworzą razem **układ sterowania**. Jeżeli układ sterowania o strukturze zamkniętej pracuje w trybie automatycznym, to mówimy o **regulacji automatycznej**.

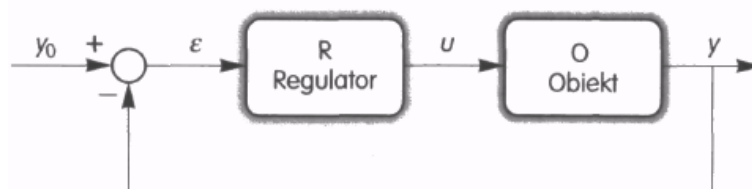
Zasada działania, struktura i budowa regulatora mogą być bardzo różnorodne. Muszą go jednak charakteryzować dwie cechy:

- zdefiniowane **zadanie sterowania**, czyli informacje o celach sterowania, które mają zwykle postać przebiegu wartości zadanej,
- określony **algorytm działania (algorytm regulacji, algorytm sterowania)**, czyli ściśle określone zasady wytwarzania sygnału sterującego.

*Algorytm to zbiór reguł określających, jakie ma być sterowanie, aby uzyskać oczekiwane zachowanie obiektu sterowanego. Reguły te są opracowywane na podstawie modelu matematycznego obiektu. Jeżeli jest on dobrze skonstruowany i zidentyfikowany (oddaje dokładnie cechy obiektu), to efekt sterowania będzie zgodny z oczekiwaniami. Obiekt będzie się zachowywał tak, jak tego wymaga zadanie sterowania. Projektowanie, a więc opracowanie struktury i algorytmu regulacji, jest nazywane **syntezą układów sterowania** i stanowi osobny obszar automatyki.*

Realizacja układów regulacji

Najprostszym, typowym przykładem układu sterowania jest regulacja jednej zmiennej wyjściowej obiektu (rys. 2.1).

Rys. 2.1. Typowy układ sterowania - regulacja jednej zmiennej.

Wejściem układu sterowania jest **wartość zadana** y_0 . Zadanie sterowania polega na uzyskaniu na wyjściu obiektu sygnału o wartości zgodnej z wartością zadaną. Wartość rzeczywista jest odejmowana od wartości zadanej i otrzymany w ten sposób sygnał:

$$\mathcal{E} = y_0 - y$$

nazywamy **uchybem regulacji** lub po prostu **uchybem**.

Jest on podawany na wejście regulatora R . Tutaj wartość uchybu jest przetwarzana na sygnał sterujący u , który następnie jest podawany na wejście obiektu O . Algorytm działania regulatora dąży do minimalizacji wartości uchybu.

W naszym otoczeniu mamy wiele przykładów tego typu układów sterowania, których zadaniem jest regulacja jednej zmiennej, np. regulacja poziomu wody w zbiorniku (zapora na rzece, rezerwuuar spluczki WC), regulacja temperatury (żelazko, lodówka) lub regulacja prędkości obrotowej (mikser, wiertarka). Na ich podstawie można prześledzić pewne charakterystyczne cechy układów sterowania.

Schemat przedstawiony na rys. 2.1 zawiera wiele uproszczeń. Sygnał wartości zadanej musi mieć swoje źródło - nazywa się je **zadajnikiem**. Węzeł sumacyjny w praktyce jest elementem fizycznym, realizującym dodawanie/odejmowanie sygnałów. Sygnały, które do tego węzła dochodzą, muszą być tego samego typu (muszą mieć ten sam charakter fizyczny). W torze sprzężenia zwrotnego znajduje się zawsze urządzenie pomiarowe. Składa się ono z dwóch części: czujnika pomiarowego i przetwornika sygnałów. Zadaniem czujnika jest zmierzenie sygnału wyjściowego z obiektu, natomiast przetwornik przekształca ten sygnał do takiej postaci, aby w węźle sumacyjnym mógł on być odjęty od wartości zadanej. Pamiętajmy, że sygnał wartości zadanej nie musi mieć dokładnie tego samego charakteru fizycznego, co sygnał sterowany (wyjściowy z obiektu). Z węzła sumacyjnego otrzymujemy na wyjściu sygnał uchybu, który jest sygnałem wejściowym do regulatora. Sygnał z regulatora najczęściej nie jest podawany wprost do obiektu, gdyż po drodze znajduje się jeszcze urządzenie wykonawcze, które dostarcza energię do obiektu.

Na przykład jeżeli obiektem jest zbiornik z wodą i sterowanie ma polegać na regulacji temperatury tej wody, to regulator będzie wypracowywał sygnał sterujący grzałką, która stanowi urządzenie wykonawcze.

Sygnały przekazywane w układzie sterowania są związane z wielkościami fizycznymi, które reprezentują. Dotyczy to zarówno sygnałów wyjściowych, jak i sterujących. Ogólnie można je podzielić na cztery grupy:

- **Sygnały mechaniczne** - mogą być wytwarzane za pomocą krzywek, dźwigni itp.

Typowym układem sterowania wykorzystującym sygnały mechaniczne jest katarynka - odpowiednio naniesione na bębnie obrotowym trzpienie powodują uderzanie młoteczków w kolejne struny i w ten sposób powstaje melodia. Szybkość obrotu bębna wpływa na tempo odtwarzanego utworu. Również w rezerwuarach z zaworem pływakowym sygnał o poziomie wody ma charakter mechaniczny. Gdy poziom wody podnosi się, pływak (poprzez dźwignie) przysłania dyszę zasilającą aż do jej całkowitego zamknięcia. Zmieniając długość dźwigni, zmienia się poziom napełnienia rezerwuaru.

- **Sygnały hydrauliczne** - wytwarzane najczęściej przez czujniki przepływu (zweźki pomiarowe) lub czujniki ciśnienia, np. podczas regulacji poziomu wody w zbiorniku na podstawie ciśnienia na jego dnie.
- **Sygnały pneumatyczne** - wytwarzane przez różnego rodzaju czujniki ciśnienia (membranowe, mieszkowe). Są one powszechnie stosowane w urządzeniach automatyki wykorzystujących napędy pneumatyczne, np. w regulatorach ciśnienia w zespole przygotowania powietrza.
- **Sygnały elektryczne** - obecnie najpopularniejsze. Dla większości wielkości fizycznych opracowano przetworniki do czujników pomiarowych, dzięki którym można uzyskać wartość mierzoną w postaci sygnału elektrycznego: analogowego lub cyfrowego. Na przykład w urządzeniach gospodarstwa domowego zadaną prędkość obrotową silnika ustawia się za pomocą potencjometru.

Ten ostatni przykład pokazuje, że wartość zadaną przekazuje się w postaci sygnału zupełnie innego typu, o zupełnie innym charakterze - prędkość obrotowa jest zadawana sygnałem napięcia elektrycznego.

Klasyfikacja regulatorów.

Można spotkać różne kryteria klasyfikacji regulatorów.

1. Ze względu na sposób dostarczania energii do wysterowania elementu wykonawczego rozróżniamy:

- **regulatory bezpośredniego działania** - do wysterowania elementu wykonawczego wykorzystują energię dostarczoną z układu pomiarowego. Przykładem tego typu regulatora może być termostat w chłodnicy samochodu, pływakowy regulator poziomu cieczy (spłuczka WC) lub regulator prędkości obrotowej maszyny parowej,
- **regulatory pośredniego działania** - korzystają z zewnętrznej energii pomocniczej.

2. W zależności od nośnika tej energii można je podzielić na:

- elektryczne,
- pneumatyczne,
- hydrauliczne,
- mieszane, np. elektropneumatyczne.

3. Ze względu na sposób przetwarzania sygnałów wyróżnia się regulatory:

- **analogowe,**
- **cyfrowe** - algorytm regulacji realizuje układ cyfrowy (najczęściej mikroprocesor),
- **analogowo-cyfrowe.**

4. Ze względu na postać sygnału wyjściowego rozróżniamy:

- **regulatory z wyjściem ciągłym** - zaliczamy do nich także regulatory krokowe,
- **regulatory z wyjściem nieciągłym:**
  - impulsowe,
  - dwupołożeniowe.

W praktyce można spotkać także regulatory trójpołożeniowe (czasem zalicza się je do grupy regulatorów ciągłych) oraz wielopołożeniowe (również zaliczane do regulatorów ciągłych).

Jednym z najważniejszych kryteriów podziału regulatorów są ich właściwości dynamiczne. Wyróżnia się:

- regulatory proporcjonalne, oznaczane P,
- regulatory całkujące, oznaczane I,
- regulatory proporcjonalno-całkujące, oznaczane PI,
- regulatory proporcjonalno-różniczkujące, oznaczane PD,
- regulatory proporcjonalno-całkująco-różniczkujące, oznaczane PID.

Ta klasyfikacja odnosi się w zasadzie do regulatorów z ciągłym sygnałem wyjściowym. Jest to jednak zdecydowanie najliczniejsza grupa regulatorów, stosowana w instalacjach przemysłowych. Ze względu na tę powszechność zostaną one omówione dokładniej.